

І. А. МЕЛЬНИК

Ігор Андрійович Мельник, аспірант Київського університету права НАН України

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ СПОЖИВЧИХ КРЕДИТІВ ДО ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН ЄС

Однією із складних проблем інтеграції України в ЄС є адаптація її законодавства до його вимог та стандартів здебільшого внаслідок: реінкарнації проявів старих підходів; помилок організаційного і кадрового супроводу при зміні влади та її визначального скептицизму щодо зобов'язань попередників та їх згубних наслідків; здатності залучити компетентних виконавців та підбору фахівців взагалі; певного максималізму та ігнорування можливостей перехідних положень в окремих сферах, зокрема у сфері споживчого кредитування. В ЄС історично склався виважений ринок таких послуг з урахуванням його мети, що проявляється, зокрема, у невеликих відсотках за ними та підвищених гарантіях з боку держав для позичальників. На противагу цьому в Україні домінують бізнесові інтереси надавачів кредитів, що всіляко проштовхується через фінансове лобі кредитонадавачів.

З огляду на введення в Україні в дію Закону України «Про споживче кредитування»¹ досить цікавим є питання, наскільки він відповідає загальноприйнятим в країнах ЄС правилам про споживче кредитування в частині охорони та захисту прав позичальників. Показовим у цьому аспекті є те, що кількість спорів між позичальниками та позикодавцями не зменшується внаслідок спорів за кредитними зобов'язаннями, які виникли до прийняття зазначеного закону та намагання позикодавців зберегти своє становище сильної сторони. До того судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів та її стан кардинально не відрізняються.

Цим проблемам присвячені роботи як до прийняття зазначеного закону, так і після введення його в дію. При тому оцінки здебільшого збігаються в частині критичних зауважень.

Мета роботи полягає у визначенні стану адаптації положень *Acquis communautaire* із захисту прав споживачів споживчих кредитів та обґрунтування забезпечення створення на цьому конкурентії на користь прав позичальників, всупереч домінуючій позиції про приєднання вітчизняних банків щодо такого кредитування, в чому ми сумніваємося із-за певної інерції старих підходів.

Об'єктом є економічні та правові відносини, які склались в країнах ЄС у сфері споживчого кредитування, а *предметом* – акти ЄС, практика їх застосування, європейська та вітчизняна доктрина надання фінансових послуг і забезпечення захисту прав споживачів.

Формально, за висновком Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції щодо проекту Закону України «Про споживче кредитування»², його версія не суперечить праву Європейського Союзу. Також констатовано, що за предметом правового регулювання належить до сфери банківського права та захисту прав споживачів відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»³ від 18 березня 2004 р. № 1629-IV належить до пріоритетних сфер, в яких здійснюється адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Водночас споживчі кредити надають не тільки банки, а й товариства взаємного кредитування. Окремі з них не є надавачами фінансових послуг.

Європейський адаптаційний напрям розвитку вітчизняного законодавства є проявом виконання зобов'язань ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і їх державами-членами⁴, є однією із головних складових політики європейської інтеграції України, а також одним із найважливіших аспектів співробітництва України та ЄС. Окрім того, ст. 417 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом⁵ також передбачає зобов'язання поступово наближати її законодавство до *acquis* ЄС у сфері захисту прав споживачів. Їх перелік визначено Додатком XXXIX до Угоди про асоціацію серед проявів створення бар'єрів у торгівлі. Цікаво, що *Acquis communautaire* в дослівному перекладі з французької – «надбання Співтовариства» визначено як сукупність прав та зобов'язань, що є спільними для всіх держав-членів ЄС⁶.

Ці вимоги постійно розвиваються та доповнюються, що відображає стан інтеграції ЄС на певний момент. Системно вони охоплюють первинне та вторинне право, рішення Суду ЄС, так зване м'яке право (*soft law*) тощо. При цьому обсяг *acquis* відрізняється залежно від мети застосування цього поняття: для держав-кандидатів на вступ до ЄС він є ширшим від *acquis*, що застосовуються ЄС в двосторонніх відносинах з третіми країнами, які не мають офіційного статусу кандидата. Зокрема, для держав-кандидатів на вступ обсяг *acquis* у сфері захисту прав споживачів наближує законодавство України у галузі споживчого кредитування до положень Директиви 2008/48/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС про договори споживчого кредитування і відміну Директиви Ради ЄС 87/102/ЄС від 23 квітня 2008 р.⁷ та, відповідно, умов виконання Україною зобов'язань за Угодою про асоціацію. Зазначений національний закон узгоджено з Додатком XXXVIII до Гла-

ви 20 «Захист прав споживачів» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію. Положеннями цієї Директиви повинні бути впроваджені протягом трьох років з дати набрання чинності цією Угодою.

Це стосується також і положення щодо укладення договору про споживчий кредит, яка загалом не суперечить ст. ст. 5, 6 Директиви 2008/48/ЄС щодо інформації, котра повинна бути надана до укладання кредитного договору, а визначення кредитоспроможності споживача не суперечать ст. 8 цього документа. Так згідно з ч. 2 ст. 7 Закону України «Про споживче кредитування» у стандартній інформації визначається: 1) максимальна сума, на яку може бути видано кредит; 2) реальна річна процентна ставка; 3) максимальний строк, на який видається кредит; 4) у разі надання кредиту для придбання товарів (послуг) у формі оплати з відстроченням або з розстроченням платежу – розмір першого внеску. Така стандартна інформація повинна бути зрозумілою і точною та, головне, не містити пасток для позичальників. Якщо стандартна інформація викладається в письмовому вигляді, вона наводиться однаковим шрифтом та відображається в основному тексті реклами. По суті йдеться про відкрити оферту, до якої може приєднатися позичальник чи обрати послуги позикодавця, який запропонував кращі умови зазначеного договору. Тож під страхом недійсності договору не допускаються додаткові та приховані платежі, а позикодавець зобов'язаний повідомити клієнту сукупну вартість позики з урахуванням процентної ставки за ним та вартість всіх послуг, пов'язаних з отриманням кредиту. Фінансовим установам забороняється вимагати будь-яку додаткову плату, пов'язану з достроковим погашенням кредиту, як це практикується зараз. Уся ця інформація прописується в так званому Паспорті споживчого кредиту.

З огляду на зазначене введено додаткові вимоги до фінустанови щодо реклами його продуктів. Зокрема, заборонено ускладнювати прочитання споживачем інформації, будь то на рекламі або в договорі. Не допускається друкування частини тексту договору дрібним шрифтом або зливати її з кольором фону.

Також закон змінив черговість погашення вимог за договором про споживчий кредит: насамперед виплачуються прострочені відсотки за користування кредитом, потім сплачується прострочена до повернення сума кредиту, відсотки за користування кредитом, після цього – сума кредиту та, нарешті, – неустойка й інші платежі.

З метою охорони прав споживачів за цим законом пеня за кредитом і відсотками не може перевищувати подвійну облікову ставку Нацбанку (наразі 12,5 % річних), але не більше ніж 15 % суми простроченого платежу. Також фінустановам забороняється вимагати будь-яку додаткову плату, пов'язану з достроковим погашенням кредиту. Таке рішення є виправданим з огляду на алеаторність підприємництва (ст. ст. 42, 44 ГК України) та надання фінансових послуг.

Зазначений закон вимагає від фінустанови оцінювати кредитоспроможність споживача як імператив та протидію проблемним кредитам. Власне, йдеться про передумови такого договору, чому слугують інститути кредитних історій та власної безпеки фінансових установ. Тут додатково права позичальників також забезпечує Паспорт споживчого кредиту: з одного боку, він зобов'язує фінустанову надати клієнтам повну інформацію про кредит, а з іншого, – усуває ризики оскарження ними кредитних договорів у зв'язку з неповним наданням інформації. Проте такий паспорт формує кредитонадавач.

З огляду на адаптацію національного законодавства про захист прав споживачів споживчих кредитів слід мати на увазі, що первинне право ЄС має вищу юридичну силу стосовно всіх інших норм європейського права і включає установчі договори ЄС, а також загальні принципи європейського права. До вторинного права ЄС належать передусім правові акти інститутів ЄС, тобто регламенти, директиви, рішення (ч. 1–4 ст. 288 Договору про функціонування Європейського Союзу⁸). Власне, воно і забезпечує універсалізацію такого законодавства.

Тому сприяють рішення Суду ЄС як офіційні тлумачення європейського права. До м'якого права належать акти інститутів ЄС та країн-членів, що не є юридично обов'язковими: рекомендації, висновки, думки, резолюції, декларації тощо. Захист прав споживачів у Європейському Союзі є передумовою наближення (апроксимації) українського законодавства до стандартів ЄС, де існує цілісне розуміння всієї системи захисту прав споживачів ЄС, в тому числі із врахування всіх особливостей правового регулювання споживчих відносин в ЄС.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС – процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність *acquis communautaire*. Адаптація законодавства є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики.

Серед 16 пріоритетних сфер адаптації національного законодавства за Угодою про партнерство та співробітництво визначено банківське право і захист прав споживачів. Стосовно останнього, то, на наш погляд, краще було б викласти охорона та захист, які семантично відрізняються, і охорона може бути як превентивний спосіб чи засіб, а захист – лише за фактом порушення прав споживачів. У цілому загальні принципи захисту прав споживачів, що закріплені в законодавстві України, відповідають вимогам *acquis communautaire*. Йдеться про положення ЦК України, Закони України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ, «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. № 270/96, «Про споживче кредитування» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР. Окрім того, Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження «Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні»⁹ від 3 вересня 2009 р. № 1026. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 січня 2010 р. № 135 також затверджено план за-

ходів щодо реалізації Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні, яким визначено необхідність врегулювання на законодавчому рівні питань захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг, зокрема, стосовно умов та порядку надання роздрібних небанківських фінансових послуг, укладання кредитних договорів, уточнення вимог до порядку укладання та умов договорів про надання фінансових послуг.

Слабким місцем хронічно залишається виконання вимог чинного законодавства, власне, як певна «національна Ахіллесова п'ята», на чому слід зосередити обов'язки насамперед надавачів фінансових послуг.

У зв'язку із наведеним не втратило своєї актуальності завдання про ухвалення нормативно-правового акта щодо процедури укладання договорів споживчого кредитування з урахуванням особливостей положень Директиви 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2008 року. Це реальний крок та основа адаптації цієї Директиви щодо кредитних договорів для споживачів. Йдеться про регламент укладення договору споживчого кредитування як імператив щодо обов'язків для кредиторів з урахування різновидів таких кредитів, форм їх надання.

Отже, можемо зробити висновок, що адаптація національного законодавства та досвіду правового регулювання Європейського Союзу щодо захисту прав споживачів споживчих кредитів вказує на необхідність подальшого національного удосконалення за рахунок урахування досвіду діяльності у цій сфері європейських організацій. Потребує вдосконалення альтернативне вирішення спорів у сфері захисту прав таких споживачів в Україні (медіація, розгляд справ третейськими судами) законодавству Європейського Союзу.

З огляду на зазначене варто розширити сферу використання неюрисдикційних форм захисту прав споживачів, в тому числі запровадити оперативні заходи протидії порушення зазначених прав. У глобальному аспекті йдеться про розширення способів впливу цивільного права, зокрема на основі загального вчення про превенцію. В іншому випадку не зрозуміла диференціація банківсько-правового впливу на надавачів банківських послуг та цивільно-правового. До того, такі заходи вже застосовуються, і їм пора надати цивільно-правову прописку. Йдеться про призупинення чи закриття кредитної лінії споживачу в разі використання кредиту не за призначенням, як наслідок порушення визначального принципу кредитування про цільовий характер.

Подальша побудова ефективної системи захисту прав споживачів повинна проводитись із врахуванням досвіду країн Європейського Союзу, зважаючи на взяті нашою країною зобов'язання відповідно до Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Вважаємо, що виконання приписів щодо охорони й захисту прав споживачів є обов'язковою умовою виконання ліцензійних вимог надання фінансових послуг.

¹ Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1734-19>

² Висновок Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції щодо проекту Закону України «Про споживче кредитування» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...54521..>

³ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

⁴ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_012

⁵ Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/984_011

⁶ Офіційний портал ЄС: European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Acquis : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/policy/glossary/terms/acquis_en.html

⁷ Директива 2008/48/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС про договори споживчого кредитування і відміну Директиви Ради ЄС 87/102/ЄС від 23 квітня 2008 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_b19

⁸ Договір про функціонування Європейського Союзу (Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/C 83/01) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU10267.html

⁹ Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 1026 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1026-2009-p

Резюме

Мельник І. А. Адаптація законодавства України про захист прав споживачів споживчих кредитів до законодавства країн ЄС.

У статті йдеться про адаптацію законодавства України про захист прав споживачів споживчих кредитів до законодавства країн ЄС та нормативну його основу. Автор встановив, що: 1) є достатнє зовнішнє право як імператив та внутрішнє право, яке в цілому відповідає першому; 2) кількість порушень прав споживачів кредитором з часу введення в дію Закону України «Про споживче кредитування» суттєво не змінилась; 3) причиною цього є спори за кредитними зобов'язаннями, які виникли до прийняття зазначеного закону, та намагання позикодавців зберегти своє становище сильної сторони. З урахуванням наведеного має бути забезпечене виконання останніми вимог чинного законодавства як обов'язковою умовою виконання ліцензійних вимог.

Ключові слова: адаптація законодавства, захист прав, споживчий кредит, споживачі.

Резюме

Мельник И. А. Адаптация законодательства Украины о защите прав потребителей потребительских кредитов с законодательством стран ЕС.

В статье идет речь об адаптации законодательства Украины о защите прав потребителей в сфере потребительского кредитования к законодательству стран ЕС и её нормативной основе. Автор установил, что: 1) есть достаточное внешнее право как императив, и внутреннее право, которое соответствует первому; 2) количество нарушений прав потребителей кредитодателей со времени введения в действие Закона Украины «О потребительском кредитовании» существенно не изменилось; 3) причиной этого являются споры по кредитным обязательствам, возникшие до принятия отмеченного закона, и попытки кредитодателей сохранить свое положение сильной стороны. С учетом этого предложено усилить обеспечение выполнения последними требований действующего законодательства как обязательного условия выполнения лицензионных требований.

Ключевые слова: адаптация законодательства, защита прав, потребительский кредит, потребители.

Summary

Melnyk I. Adaptation of the legislation of Ukraine on consumer rights protection of consumer loans with the legislation of the EU countries.

The article deals with the adaptation of Ukrainian legislation on the protection of consumer rights in the sphere of consumer crediting to the legislation of the EU countries and its normative basis. The author has established that: 1) there is sufficient external law as an imperative and pressure and internal law, which corresponds to the first; 2) the number of violations of consumer rights of lenders since the introduction of the Law of Ukraine “On Consumer Lending” has not changed significantly; 3) due to long consideration of disputes over credit obligations that arose before the adoption of the law and attempts by lenders to maintain their position as a strength. With this in mind, it is proposed to strengthen the enforcement of the latest requirements of the current legislation as an obligatory condition for fulfilling licensing requirements.

Key words: adapting of legislation, protection of rights, consumer credit, consumers.

УДК 346.93

А. М. НАЙЧЕНКО

Альона Михайлівна Найченко, здобувач Інституту права ім. князя В. Великого МАУП, секретар судового засідання Київського апеляційного господарського суду

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ СУДОЧИНСТВО

Сучасне суспільство неможливо уявити без інформаційних комп'ютеризованих систем. Дані системи мають здатність зберігати, передавати та переносити цифрову інформацію.

Інформаційні комп'ютеризовані системи створюються, розвиваються і удосконалюються для покращення рівня життєдіяльності людини. Враховуючи рівень розвитку сучасного суспільства, варто зазначити, що дані системи мають не лише позитивний, а й негативний характер.

Прояв негативного характеру інформаційних комп'ютеризованих систем має місце, зокрема, під час вчинення правопорушень.

У ході судового розгляду справи суд повинен всебічно, повно та безпосередньо дослідити наявні у справі докази, в т.ч. й електронні докази.

Однак на практиці виникає багато запитань щодо дослідження електронних доказів. Господарське судочинство не є винятком, оскільки відсутній на законодавчому рівні порядок збирання, подання, дослідження та оцінки електронних доказів.

Враховуючи рівень інформаційних комп'ютеризованих систем, досить актуальним є інститут електронних доказів.

У загальному вигляді «електронні докази» – це сукупність інформації, яка зберігається в електронному вигляді на всіх типах електронних носіїв і в електронних засобах. Особливість цих доказів полягає в тому, що вони не можуть сприйматися безпосередньо, а повинні бути інтерпретовані певним чином та проаналізовані за допомогою спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення¹.

Електронні докази можуть бути отримані із різноманітних джерел.

Дослідженню інституту електронних доказів були присвячені праці І. В. Булгакової, Р. С. Бурганова, Н. Є. Блажівської, О. Т. Боннер, К. Л. Брановіцкого, О. П. Вершиніна, С. П. Ворожбіт, М. В. Горелова, Д. Д. Луспенік, М. О. Мітрофанова, Т. В. Рудої, Р. В. Тертишнікова, С. Я. Фурси, Ж. В. Хацук та інших.

Варто зазначити, що з розвитком суспільства та інформаційних комп'ютеризованих систем збільшується кількість електронних даних, що можуть виступати доказами та, відповідно, змінюється їх класифікація. Тому дослідження інституту електронних доказів завжди матиме актуальний характер.